

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 364-22(477)

*Бриндіков Ю. Л.,
к. психол. н.,
доцент кафедри
соціальної роботи
і соціальної педагогіки
Хмельницького
національного університету*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАРІННЯ

У статті висвітлено проблему людей похилого віку, продемонстровано вікову градацію людей похилого віку, старих людей і довгожителів з точки зору ВООЗ та науковців, які переймаються питаннями старіння та старих людей. Продемонстровано стереотипізацію мислення людей щодо осіб похилого віку. Проаналізовано соціально-психологічні та матеріальні аспекти, які стоять на заваді повноцінної соціалізації старості особи. Розглянуто роботу європейських соціальних установ з людьми похилого віку та проведено паралелі в роботі вітчизняних установ, висвітлено пропозиції стосовно шляхів покращення якості надання послуг соціальними закладами та державними установами людям похилого віку.

Ключові слова: *люди похилого віку, соціальна робота, соціалізація старості.*

В статтє отражена проблема людей преклонных лет, продемонстрирована вековая градация людей преклонных лет, старых людей и долгожителей с точки зрения ВООЗ и ученых, которые занимаются вопросами старения и старых людей. Продемонстрирована стереотипизация мышления людей относительно лиц преклонных

лет. Проанализировано социально-психологические и материальные аспекты, которые стоят на пути полноценной социализации старости лица. Отражена работа европейских социальных учреждений с людьми преклонных лет и проведены параллели в работе отечественных учреждений, предоставлены предложения относительно путей улучшения качества предоставления услуг социальными заведениями и государственными учреждениями людям преклонных лет.

Ключевые слова: люди преклонных лет, социальная работа, социализация старости.

In the article the problem of elderly age demonstrated gradation elderly, old people and long-lived in terms of WHO and researchers who care about issues of aging and older people. There has been shown the stereotypical thinking of people in the respect of the elderly. There have been analyzed socio-psychological and material aspects which impede the full socialization of the person's old age. There has been elucidated the work of European social institutions with the old people and there have been drawn parallels with the work of the national ones, there have been offered the recommendations concerning the ways of the quality of service improvement of social institutions and state organizations for elderly people.

Keywords: old people, social work, socialization of the old age.

Постановка проблеми. Старіння – один з етапів соціалізації особистості. Межа між періодом зрілості та початком старості майже невловима, що впливає на погляди науковців щодо вікового визначення, з якого починається старість.

Це особливий період у житті людини, який привертає увагу дослідників проблеми старіння та старості в багатьох європейських країнах декілька десятиліть поспіль, оскільки в похилої людини відбувається зміна соціального статусу, зумовлена, насамперед, обмеженням трудової діяльності, трансформацією ціннісних орієнтирів, способу життя та спілкування; у людини виникають труднощі, пов'язані з соціально-побутовою та психологічною адаптацією до нових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою соціально-психологічних аспектів старіння та людей похилого віку переймаються науковці багатьох демократичних країн світу, серед яких необхідно виділити американського фахівця Г. Крага, російського

вченого-геронтолога І. Давидовського, на увагу заслуговує думка українського вченого-геронтолога В. Фролькіса, російського науковця Є. Холостової, яка спробувала узагальнити соціально-психологічні проблеми людей похилого віку [3, с. 7, 10–11].

Мета статті. Метою даної статті є вивчення та аналіз соціально-психологічних аспектів старіння в Україні та за рубежом, дослідження соціалізації людей похилого віку крізь призму стереотипів, які мають позитивний і негативний характер.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття “людина похилого віку” в Україні асоціюється з віком виходу особи на пенсію – жінки в 55 років, чоловіка – в 60 років, згідно з Законом України “Про пенсійне забезпечення” [2; 3].

Як було зазначено, в науковців немає чіткого визначення осіб, які відносяться до категорії “літня людина” та “стара людина”. Значний відрізок пізнього життя, який може тривати 20 років і більше, погано диференційований та розпливчастий. Його умовно можна поділити на літній вік, старість і довголіття.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) має таку класифікацію: осіб у віці від 60 до 74 років відносять до категорії людей похилого віку; від 75 до 89 років – до старих людей; від 90 років і старших – до довгожителів [1, с. 179; 3; 6].

Якою не була б вікова класифікація осіб похилого віку, не потрібно забувати про їх особливості фізіологічного, соціального та матеріального характеру, а саме: психосоматичні особливості – виникає підвищена психологічна стомлюваність, сповільненість сприйняття, реакції, мислення, погіршується пам'ять, слабшає мотивація діяльності, помітні зміни в емоційній сфері (зосередженість на своїх інтересах, підозрілість на своїх інтересах, вразливість та ін.); особливості, пов'язані з проблемами здоров'я – рівень захворюваності осіб похилого віку у 2–6 разів вищий, ніж у молодих, прогресують хронічні захворювання, які призводять до інвалідності; особливості, пов'язані зі зміною статусу особистості – відбувається припинення трудової діяльності, обмеження спілкування, яке негативно позначається на людях, особливо тих, хто займався активною громадською діяльністю, творчою роботою, займав високе професійне положення, чия робота високо цінувалась; особливості, пов'язані з самообслуговуванням і самотністю – людині важко себе обслуговувати, що викликає залежність від інших; особливості, пов'язані з погіршенням матеріального стану – знижується рівень життя, який веде до невпевненості у завтрашньому дні [1, с. 179–180; 3].

Окрім зазначених незручностей, людям похилого віку доводиться зіштовхуватись зі стереотипами, які так чи інакше впливають на їхню подальшу соціалізацію.

Отже, зміст негативних стереотипів наступний: більшість старих людей бідні; більшість старих людей не можуть звести кінці з кінцями; у більшості з них є житлові проблеми; старі люди, як правило, слабкі та хворі; вони не є політичною силою і потребують захисту; більшість старих людей погано справляється з роботою; у старих людей знижуються інтелектуальні здібності; погляди старих людей нерідко догматичні; більшість з них живуть у соціальній ізоляції та страждають від самотності, утримуються в будинках для престарілих.

Позитивні стереотипи стверджують, що старі люди належать до досить заможної частини населення, працюючі члени суспільства щедро забезпечують їх пенсіями та допомогоюми; старі люди є потенційною політичною силою, вони голосують, беруть активну участь у політичному житті, вони єдині у своїх переконаннях і їх чимала кількість; старі люди легко сходяться з іншими людьми, вони добрі та привітні; вони мають великий життєвий досвід, вони мудрі, цікаві та уважні співрозмовники; вони у більшості своїй добрі та щирі у відносинах зі своїми рідними [2, с. 474–475].

Попри погляди та твердження дослідників, які мають амбівалентний характер, питання повноцінного життя людей похилого віку в соціумі залишається актуальним і відкритим, адже лише беручи участь у житті суспільства, людина може отримати визнання та соціальний статус.

Якщо вихід на пенсію часто розглядається як вихід “з нормального життя”, то така втрата для літньої людини повинна компенсуватись іншою соціальною діяльністю з метою уникнення ізоляції, що призводить до психологічних проблем і прискорення процесу старіння.

Є декілька форм участі літніх людей у суспільному житті. Одна з них – політична, яка виявляється в голосуванні на виборах, участі у політичному житті на місцевому, регіональному та національному рівнях. Іншою формою є волонтерська робота, що може охоплювати сфери спорту, культури та соціальної роботи. У Швеції, наприклад, де високий рівень розвитку системи державного соціального захисту, 50 % громадян беруть активну участь в добровольчій діяльності. При цьому саме 60–70-річні лідирують за числом годин, відданих волонтерській роботі. У волонтерській діяльності літні люди мають вільний вибір діяльності, незалежність, не мають обмежень і жорсткого графіка.

За останнє десятиріччя активізувалась діяльність літніх людей у політичному житті: в багатьох країнах відсоток тих людей, які беруть участь у виборах, зростає з віком і досягає максимуму в 60–70 років. У розвинутих країнах виборці літнього віку складають 25–30 % електорату.

На жаль, у нашій країні “входження у старість” супроводжується попаданням людей у групу високого ризику, соціальною ізоляцією, залежністю від медичних, економічних послуг, соціально-психологічної підтримки. З метою усунення негативу в житті літніх людей, державними установами повинен здійснюватися соціальний захист шляхом профілактики, підтримки та їх представництва [4].

Згідно з Принципами щодо людей похилого віку, ухвалених ООН у 1991 р., люди похилого віку повинні мати доступ до відповідних вимог харчування, води, житла, одягу, медичного обслуговування через забезпечення їм доходу, підтримки з боку сім’ї, громади та самопомоги; можливість працювати або займатись іншими видами діяльності, що дають прибуток; можливість брати участь у відповідних програмах освіти і професійної підготовки; можливість жити в умовах, які є безпечними й можуть бути адаптовані з урахуванням особистих схильностей і наявних можливостей; можливість жити вдома доти, поки це можливо. Люди похилого віку мають бути забезпечені доглядом і захистом з боку сім’ї та громади відповідно до системи культурних і моральних цінностей даного суспільства; повинні мати доступ до медичного обслуговування, соціальних і правових послуг.

У людей похилого віку повинна впроваджуватися реалізація внутрішнього потенціалу, яка виявляється у можливості всебічної реалізації своїх можливостей і вмінь, доступі до всіх сфер культурно-освітнього життя та відпочинку. Люди похилого віку повинні мати можливість вести гідний та безпечний спосіб життя і не піддаватись експлуатації, насильству; вони мають право на справедливе ставлення незалежно від віку, статі, расової та етнічної належності, інвалідності або іншого статусу. Люди похилого віку мають бути залученими до суспільного життя, активної участі у розробці та впровадженні проектів, які стосуються їхнього добробуту, мають право ділитися набутими знаннями з представниками молодого покоління [3; 6; 7; 8].

Ряд європейських країн намагається забезпечувати права та свободи літніх людей. У Швеції 30 % людей похилого віку входять до асоціації пенсіонерів, які відстоюють свої права та інтереси в органах

місцевого та центрального самоврядування. Навіть у країнах, де таких організованих груп мало, уряд прислуховується до бажань літніх людей і їхніх сімей з метою подальшого врахування недоліків у роботі соціального спрямування.

Ставляться цілі досягти максимально можливої інтеграції літніх людей у суспільство, намагаються поліпшити умови їхнього проживання та якість догляду за ними.

У Швеції відповідно до чинного законодавства, органи місцевого управління повинні врахувати вимоги осіб, які забезпечують догляд за людьми похилого віку, і надавати їм підтримку.

У Нідерландах перед комітетом з фінансування охорони здоров'я стоїть завдання підвищити обсяг допомоги людям похилого віку.

Нова австралійська стратегія догляду за престарілими людьми зводиться до раціонального використання громадських коштів.

У багатьох країнах світу ведеться невпинна робота по забезпеченню зростаючих потреб старіючого населення шляхом зміни культурних традицій, моделей поведінки та звичаїв населення, які заважають перебудові системи поглядів щодо людей похилого віку та їх місця у соціумі.

Долається опір населення у його спробах звести видатки на людей похилого віку до мінімуму.

Висновки. Отже, підводячи підсумки дослідження, варто наголосити на не досить високому рівні професіоналізму та відповідальності вітчизняних соціальних служб і державних установ у соціальній роботі з людьми похилого віку. Варто звернути увагу на те, що український уряд має ставитися більш відповідально до літніх людей у соціально-психологічному та фінансову аспектах з метою попередження причин, які породжують проблеми літніх людей. Держава повинна сприяти практичній реалізації прав та інтересів, можливості самореалізації людей похилого віку. На загальнодержавному рівні повинна дотримуватись рівність літніх людей при отриманні соціальної допомоги та послуг. Держава повинна сприяти наданню якісних соціальних послуг з пріоритетом сприяння літнім людям у ситуаціях, які загрожують їхньому життю і здоров'ю. В сучасній Україні повинні використовуватися нові технології соціальної роботи, яка має спрямовуватися на задоволення потреб людей похилого віку. Також потрібно акцентувати увагу на низькому рівні інформування престарілих громадян про можливості соціальної допомоги та послуг.

На завершення потрібно додати, що в Україні необхідно спрямовувати соціальну роботу з метою надання підтримки престарілим людям; необхідно перейти на новий щабель і створювати школи, рекреаційні та реабілітаційні заклади європейського типу для повноцінної соціалізації одного з етапів життя людини.

Література:

1. *Зверєва І. Д.* Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
2. *Тюття Л. Т.* Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Л. Т. Тюття, І. Б. Іванова. – К. : Знання, 2008. – 574 с.
3. *Семигіна Т.* Соціальна робота : підручник. Частина 3. Робота з конкретними групами клієнтів / Т. Семигіна, І. Грига. – К., 2004.
4. *Капська А. Й.* Соціальна робота: технологічний аспект : навч. посіб. / А. Й. Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
5. *Лукашевич М. П.* Соціальна робота (теорія і практика) : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – К. : Каравела, 2009. – 368 с.
6. *Шахрай В. М.* Технології соціальної роботи : навч. посіб. / В. М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.
7. *Шклярський Ю. О.* Основи соціальних знань : навч. посіб. / Ю. О. Шклярський. – Миколаїв : КВІТ, 2008. – 440 с.
8. Соціальна робота : підручник / Н. Г. Ничкало, В. А. Поліщук, О. П. Бартош-Пічкара та ін. – Тернопіль : ВАТ “ТВПК Збруч”, 2010. – 330 с.